

tékben hozzájárultak eredményeink eléréséhez. S természetesen köszönet jár jelenlegi kollektívánk minden tagjának, külön is a közel 3 évtizeden át, 1996-ig munkánkat igazgatóként sikeresen irányító PÉCSI Márton és BERÉNYI István professzoroknak, egyúttal emlékezve intézetünk első vezetőire, KOCH Ferenc és BULLA Béla professzorokra. Köszönet a velünk mindenkor alkotó-együttműködő kapcsolatot ápoló partnerintézményeknek, vezetőiknek és tagjaiknak, s utoljára, de nem utolsó sorban Akadémiánknak és vezetőinek, akik fennállásunk évtizedei alatt meghatározó támogatóink voltak, és remélhetőleg lesznek a jövőben is.

Biztos vagyok abban, hogy az Intézeti Tudományos Napon megrendezett jubileumi ülésünkön az elhangzó előadások diszciplinánk számos új és izgalmas eredményéről fognak beszámolni.

Földrajztudomány a globalizáció korában

GLATZ FERENC²

Tisztelt Ünnepi Ülész! Kedves Kollégák!

Engedjék meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia vezetése nevében gratuláljak az MTA Földrajztudományi Kutatóközpontja Földrajztudományi Kutatóintézete közösségének az intézet megalapításának 50 éves évfordulóján. Úgy gondolom, hogy a gratulációk, mint általában, az eddig eltelt évek eredményeinek áttekintésével járnak együtt, és ahogy a meghívót nézem, ebben nem lesz hiány. Én azonban, mint elnök, és mint a tudományok történetével foglalkozó történész kutató a gratulációimat most a jövőre vonatkozó ajánlásokkal szeretném kiegészíteni.

Sokat beszélnek arról ma a világ minden részén, hogy vajon a globalizáció, az unalomig emlegetett globalizáció mit is fog hozni a tudományok számára. Én úgy gondolom, hogy ennek a globalizációnak a fogalmi alapú végiggondolása nem történt meg sem a politikában, sem a gazdaságban, sem a társadalom jövőjét illetően, és ami a leg-sajnálatosabb, az ezt vizsgáló tudományokban sem. Végül is a globalizáció sajátosságai a különböző tudományágakban – hogy a tudománynál maradjunk – különböző időszakokban jelentek meg. A tudomány mindig is egyetemes volt, céljait és módszereit tekintve is egyetemes volt. Feladatai – természetesen az egyes diszciplinák esetében eltérő módon – a lokális közösségekre, más esetekben pedig az emberiség egészére, vagy a világmindenség egészére kell, hogy kiterjedjenek.

Ilyen értelemben a 20. sz. természetesen azoknak az ún. alaptudományoknak a fellendülését hozta, amelyek a mozgásformáknak az alapjaival foglalkoztak. Ám most a 21. sz. elején, amikor elkezdtünk azon gondolkodni, mit is jelent a globalizáció, paradox

---

² Az MTA elnöke, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

módon visszafordulunk azokhoz a diszciplínákhoz, amelyeknek feladata elsősorban a lokális természeti és emberi környezeteknek a vizsgálata.

Nincs globalizáció lokalizáció nélkül! Nincsen ún. globális földtudomány vagy globális földrajztudomány, ahogy nincsen globális történelem, sőt globális fizika sincs a szónak ebben az értelmében. Ez mindig is nagyon meghatározott mozgásformák és a mozgásformák egységeinek a vizsgálatára vonatkozik.

Amikor globálisan kezdünk el a világról gondolkodni – különösen most, amikor végre 30 év után egy katasztrófa szembesített bennünket azzal, hogy nem lehet mindent a keresztény–zsidó kultúrkör arroganciájának szemszögéből vizsgálni, és az emberi élet – legyen ötszázezer afrikairól vagy éppen néhány ezer amerikaiáról szó – individuálisan ugyanolyan értékű, és a kisgyermekek ugyanannyit érnek, ha arabok, ha zsidók; ha magyarok ha románok –, akkor azon kell elgondolkoznunk, vajon képesek vagyunk-e mi kutatók a különböző lokális feltételeknek, életfeltételeknek a vizsgálatát megfelelően elvégezni? Képesek vagyunk-e arra, hogy ezt a globális feladatot lokálisan is megfelelően értelmezzük?

Hiszen – legyünk őszinték – szükség van olyan tudományok, diszciplínák jelenlétére, amelyek segítségével adott lokális viszonyok vizsgálatát végezzük el.

A Kárpát-medence vizsgálatát nem fogják sem az izraeliek, sem a Japánban élő geográfusok elvégezni, sőt, nem fogják ezt tenni az ottani geofizikusok és geokémikusok sem. Ezt nekünk kell elvégezni!

A tudománynak, amikor egyetemes módszerekkel dolgozik – természetesen egyetemes megismerési célok hajtanak mindnyájunkat – fontos feladata, *emberi* feladata van, mert ilyen is van, nem csak anyagi érdekeltség, nem csak technikai csodálat, hanem létezik emberi kötelességtudat is! Ezt elfelejtették mind az amerikai, mind a szovjet zónában az elmúlt időszakban és különösen a világ fegyverkezését kiszolgáló tudományokat művelők körében.

Vannak ugyanis kimondottan emberi célok, és ki fogja ennek a különböző lokális egységekből álló földgolyónak (a földnek, légkörnek, a vizeknek, élővilágnak és az emberi társadalom területi jellemzőinek) a vizsgálatát elvégezni, ha nem a mindenkor-i lokális-kutatás?

Vajon mire kell elsősorban a helyi közösség adófizetőitől kapott pénzeket, költségeket költeni? Igenis, elsősorban azokra a tudományágakra kell fordítani, amelyek annak a lokális társadalomnak az életfeltételeit vizsgálják. Nem lehet szembeállítani a kémiát, a fizikát, a biológiát az alkalmazott tudományokkal, sem az orvostudománnyal, sem, ha úgy tetszik, a geofizikával, de a különböző társadalomtudományokkal sem. Ma már nincs környezetmegőrzés, nincs környezettudomány fizika és kémia nélkül, nincsen társadalomtudomány az embert és az ember fizikai állapotát vizsgáló orvostudomány és biológia nélkül.

Ma olyan szintetikus látásmódra van szükség ezen tudományokban, amely képes az élővilág és az élettelen világ egészét egységben szemlélni. Amikor annak idején a konszolidációs bizottságban újra és újra felmerült a földtudományok valamiféle intézményes háttérének, kutatóintézeti háttérének a megteremtése, akkor én éppen ezért azt mondtam, hogy nagyon jó az, hogy mi most a hagyományos földrajzot – beleértve a településföldrajzot, a gazdaságföldrajzot, az emberföldrajzot – szintézisbe próbáljuk

intézményesen is hozni a geofizikával és a geokémiával. Viszont valahogy el kellene oda is jutni, hogy a vízgazdálkodási és a vízrajzi kutatások is egyesüljenek valahol a talajtani kutatásokkal, majd ezek ismét egyesüljenek valahol az ember életterét képező egyéb feltételek kutatásával, tehát valahol találkozzanak az agrárosoknak – ugyanúgy, mint a szociológusoknak és a történészeknek – a munkásságával. Ez lesz a 21. sz. tudománya. A globalizációt másképp nem tudjuk szerencsésen túlélni.

Ilyen szempontból én meg vagyok arról győződve, hogy a költségvetésből és a költségvetési alaptámogatásból élő tudományok között kiemelt szerepet kell kapniuk azoknak a tudományágaknak, amelyek a lokális társadalom létfeltételeivel foglalkoznak. Még egyszer hangsúlyozom, hogy ebbe ugyanúgy beletartoznak a fizikusok, a kémikusok, a biológusok, mint ahogy beletartoznak a geográfusok, vagy éppen a vízgazdálkodás kutatói.

Csak ahhoz nincs erő – mint ahogyan semmilyen, a történelem során eddig céhes szervezetbe szerveződő közösségnek nem volt ehhez ereje –, hogy önmagunk elvégezzük a magunk kritikáját. Akik bejutottak a szovjet korszak jóvoltából – pozitív eredménnyel is akár – a tudomány legfelső köreibé és ott egy kis szemétdombra tettek szert, soha nem fogják azt mondani, hogy a mi szemétdombunkra kevesebb pénzt adjanak és inkább adjanak az új, globális feladatoknak megfelelő tudományoknak többet. Soha nem fogják ezt mondani! Mindig le fogja szavazni egy olyan közgyűlés, legyen szó akár a céhekről az 1870-es években, legyen szó az Akadémiánkról, legyen szó tanzéki közösségekről, mindig le fogják szavazni a fejlődést azok, akik már egyszer hozzájutottak bizonyos kedvezményekhez.

Ez a nagy hátránya ma Akadémiánknak. Ez a nagy hátránya a mi egész széles tudományszerveződésünknek, és ezért van az, hogy néha elkeseredetten beszélnek az európai akadémiai elnökök is arról, hogy a kormányok, amelyek természetesen az új kihívásokra figyelnek, semmibe sem veszik az akadémiai közösségeket. Mert azok a már egyszer kialakult sémát akarják állandóan ismételni, a már egyszer kikapart gesztenyébe akarnak életük végéig kapaszkodni. Már ugyan többször elfogyasztották, mégis egyetlen céljuk, hogy legalább a gesztenyének a helyét megőrizzék, nehogy a másíknak több jusson.

Ilyen helyzetben van ma a földrajztudomány. Az elmúlt évtizedek tudományos fejlődése megítélésem szerint nem ismerte fel ennek a tudománynak a jelentőségét. Lehet, hogy kritikával lehet illetni ugyanúgy a földtudományok számos képviselőjét, mint ahogy lehet a történelem- vagy más társadalomtudományok, vagy akár a fizikának a képviselőit is, hogy nem fogalmazták meg maguk a tudományos világ előtt markánsan tudományáguk valós szerepét a jövővilág formálásában. Lehetséges. Egy viszont biztos: a következő években vagy Akadémián belüli demokratikus úton, vagy Akadémián kívüli erőszakos módon végbe fog menni – és végbe kell, hogy menjen – egy újragondolása a magyar tudomány pártolásának. És ebben az új tudománypártolási rendszerben igenis kiemelt helyet kell, hogy kapjanak azok a tudományágak, amelyek a lokális közösségnek az életformáival, életfeltételeivel – beleértve a levegőt, a vizet, a talajt, a földfelszín tereivel – foglalkoznak. E nélkül nem lesz versenyképes maga az emberi társadalom, és noha tudom, hogy ma mindenki fontosabbnak tartja egy jó autókalkulációt a megalkotását, vagy hogy a számítástechnika szakirodalomhoz egy apró kis

mellékpublikációt hozzátehetett, de a 21. sz. könyörtelenül le fog számolni a 20. sz.-nak ezekkel a technokratáival (és itt technokratán nem a technikával foglalkozókat értem, hanem a mindent kritikátlanul kiszolgáló műszaki értelmiségi magatartásformát).

Meg vagyok győződve arról, hogy a 21. sz. az embert szolgáló és az emberi életfeltételeket emberi módon újratereztő tudományoknak az évszázada lesz. Nem megy másképp! Ha mi nem mozdulunk, akkor mozdulni fog a társadalom és a tudomány ellen fog fordulni. Ezért tehát én a magam részéről, amikor gratulálok az elmúlt évtizedekhez és gondolatban gratulálok mindazoknak – KOGUTOWITZnak, TELEKI Pálnak és a többi neves geográfusnak –, akik a hagyományos földrajznak, majd pedig a földtudománynak a művelői voltak Magyarországon és integrálni kívánták ezt a nemzet életét vizsgáló tudományok közé, akkor meg kell mondanom, hogy a gratuláció mellett én arra buzdítom a – most már nagyon is szélesan együttműködő – különböző diszciplínáknak a közösségét, hogy igyekezzék a saját maga szakmai céljait minél inkább ezekhez a 21. sz.-i elvárásokhoz és célkitűzésekhez igazítani.

Kívánok még egyszer mindenkinek jó munkát és remélem, hogy ha távozom az elnökségből, és a társadalomtudományok szintetizáló szerepével többet tudok majd foglalkozni – és meg vagyok győződve, hogy ennek egyszer valahogy sikerülni kell Európában –, akkor majd már nem csak a Kárpát-medence szintjén, hanem kontinentális európai szinten is képesek leszünk föld-, növény- és állatvilág, valamint az emberi világ komplex vizsgálatára és akkor már nem ilyen elnöki köszöntő formájában, hanem konkrét problémák megvitatásával tudunk egymással szembenézni, vagy tudunk egymás mellett ülni. Jó születésnapot, hosszú életet kívánok a földtudományok e patinás intézetének!

Sokoldalú együttműködésben az anyaországgal

BOGNÁR ANDRÁS³

Elnök Úr, kedves Vendégek!

Engedjék meg, hogy a külföldi meghívott vendégek nevében köszöntsem a jubileumi ülést. Az MTA 50 éves Földrajztudományi Kutatóintézetének nem csak Magyarország, hanem a Trianon utáni államok – az egész Kárpát-medence – földrajzi kutatásaiban meghatározó szerepe van. Értem ezt a kutatási témákra éppúgy, mint a közös projektek eredményeként megjelent könyvekre, folyóiratokra, a közös terepi munkákra, a konzultációkra.

---

³ Az MTA külső tagja, tanszékvezető egyetemi tanár, Zágrábi Egyetem Földrajzi Intézete, Zágráb, Horvátország